

Tusculum

2024
SOLIN-17

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić

Nenad Cambi

Dino Demicheli

Josip Dukić

Arsen Duplančić

Miroslav Katić

Dražen Maršić

Ivana Odža

Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisak

Jafra Print d. o. o.

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

17

Solin, 2024.

Sadržaj

7-14	Dino Demicheli	Nadgrobní titul obitelji <i>Trosius</i> pronađen u zapadnim salonitanskim bedemima
15-32	Irena Radić Rossi – Alice Lucchini	Drugi rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
33-41	Inga Vilogorac Brčić	<i>Matres Delmatarum</i> Kult Velikih Majki u Saloni
43-63	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (III) Etička misao u nadgrobnome natpisu
65-85	Nada Topić	Prilog poznavanju povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina
87-101	Marko Matijević	Građa iz solinske povijesti (II)
103-119	Blanka Matković	Djelovanje poslijeratne protukomunističke »reakcije« u Solinu kroz UDB-in dosje Živka Grubića (1950. – 1952.)
121-150	Žana Medved – Marko Matijević	Solinske teme na filatelističkim izdanjima Hrvatske pošte
151-180	Mirko Jankov	Iz repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Osam reinterpetiranih napjeva
181-190	Ivana Odža	Izvandomovinska čežnja Duške Crmarić Tomašić
191-192		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Dino Demicheli

Nadgrobní titul obitelji *Trosius* pronađen u zapadnim salonitanskim bedemima

Dino Demicheli
Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Odsjek za arheologiju
I. Lučića 3
HR, 10000 Zagreb
ddemiche@ffzg.hr

Članak donosi čitanje i interpretaciju nadgrobnje ploče (titula) pronađene u zapadnim salonitanskim bedemima. Radi se o cjelovitome spomeniku s natpisom koji je bio iskorišten kao građevinski materijal pri gradnji ili obnovi salonitanskih bedema. Nadgrobní je titul za života postavio Gaj Trozije Saturnin (*C. Trosius Saturninus*), a grobna parcela na kojoj je titul bio ugrađen odnosila se na još šest članova njegove familije te na neodređen broj potomaka i oslobođenika. Obitelj *Trosius* u Saloni potvrđena je na malome broju natpisa, a ovaj spomenik predstavlja najveći broj pripadnika ove obitelji na jednome natpisu u Dalmaciji. Natpis navodi nekoliko imena koja su po prvi put zabilježena u Dalmaciji, od kojih je jedno *hapax* u čitavome Carstvu, a jedno se prvi put javlja na latinskim natpisima. Spomenik se po tipu može opisati kao ugrađena natpisna ploča čija je proizvodnja u Saloni najbolje posvjedočena u drugoj polovini 1. stoljeća i početkom 2. stoljeća. Uviđom u slične spomenike može se zaključiti da su ih najčešće postavljale osobe oslobođeničkoga statusa, što bi se moglo pretpostaviti i za ovdje navedene individue. Natpis donosi i dimenzije grobne parcele te bi se, u usporedbi s ovakvim podatcima s drugih salonitanskih spomenika, za ovu grobnu parcelu moglo zaključiti da je bila nešto prostranija od prosječnih.

Ključne riječi: Salona, bedemi, spoliji, nadgrobní natpisi, *Trosii*

UDK: 726.82: 003.071](398 Salona)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 14. kolovoza 2024.

Epigrafski spomenici u funkciji građevinskoga materijala za gradske bedeme u Saloni često su dokumentirana pojava. Poznate su stotine natpisa koji su pronađeni u bedemima, posebice u sjevernim i istočnim. Zapadni su bedemi također na svjetlo iznijeli brojne natpise, iako je trasa zapadnih bedema najkraća. Bedemi su u svojoj osnovnoj formaciji izgrađeni 170. godine te je izgledno da je određeni dio natpisa već tada dospio u građevno tkivo zidina, no obilatije korištenje natpisa uglavnom pripada kasnijemu razdoblju, pri njihovoj obnovi, a posebice pri gradnji kula. Poznato je postojanje gotovo 100 kula na zapadnome, sjevernome i istočnome dijelu bedema, dok južni dio bedema nije najjasnije definiran jer je ili uklonjen ili se njegovi ostatci nalaze duboko ispod prometno i infrastrukturno važnoga dijela Solina. Sve te kule nisu nastale odjednom, a vjerojatno ih je većina dodana nakon 2.

stoljeća. Poznato je da su zidovi i kule bili obnovljeni u 5. stoljeću,¹ te je sigurno da su tada brojni natpisi završili kao građevinski materijal. Kako god, može se govoriti o kontinuitetu ugrađivanja natpisa u bedeme i kule, a primarni razlog za to bila je dostupnost kamenoga materijala koji je bio izložen na obližnjim nekropolama čije je rasprostiranje bilo iznimno veliko te ni dandanas ne znamo njihove granice. Pritom se graditelji kula nisu ograničavali isključivo na kameni materijal, već i na grobne ostatke i priloge koji su završavali u temeljima unutrašnjih dijelova kule, kako to pokazuju najnovija istraživanja Kule 15 na sjevernome dijelu bedema.² Iako bi ovakva praksa bila svojstvena kršćanima, koji su se na razne načine obračunavali s ostacima poganskih vjerovanja, ni samim poganima nije bilo strano uzimanje poganskih nadgrobnih spomenika u sekundarne svrhe. Kojigod razlog bio – gradnja u žurbi,

1 CIL 3, 1984.

2 Istraživanja su još u tijeku te su neobjavljena.

nemar ili svjestan pokušaj brisanja tragova drugačijih vjetrovanja – natpisi su se na ovakav način ustvari sačuvali, čemu svake godine svjedočimo prilikom novih iznašašća.

Iako je većina recentno pronađenih natpisa uglavnom vezana uza sjeverne bedeme, predmet ovoga rada je spomenik koji je bio ugrađen u zapadne bedeme. Zasad su dokumentirani brojni natpisi koji su pronađeni u prvim kulama na jugozapadu prilikom probijanja pruge prema zapadu u 19. stoljeću,³ a moglo bi se reći da je sa sličnoga mjesta Dmine Papalić donosio spomenike u svoju palaču u Splitu.⁴

Tijekom rekonosciranja zapadnoga dijela Salone u ljeto 2020. godine primijećen je spomenik s natpisom koji je bio vodoravno položen i ugrađen u zapadni dio salonitanskih bedema koji se pruža južno od amfiteatra.⁵ Bio je vidljiv samo posljednji redak uklesanoga teksta iz kojega je bilo jasno da se radi o nadgrobnome natpisu, no ne i za koga je bio podignut. Iznad natpisa nalazio se oveci kameni blok, a koji je ujedno i jedini red kamena iznad natpisa.⁶ Po uklanjanju kamenoga bloka otkriven je natpis koji je odmah očišćen od zemlje (sl. 1), no žbuku, kojom je nekoć površina natpisa bila mjestimično prekrivena, nije bilo moguće posve ukloniti pa će se to naknadno napraviti u prostorijama Arheološkoga muzeja u Splitu.⁷ Bez obzira na navedeno, sam je natpis moguće pročitati i restituirati. Radi se o nadgrobnoj ploči (titulu) dužine 92,5 cm, visine 59 cm, a debljina iznosi 19 cm (sl. 2). Natpisno je polje uokvireno dvostrukom profilacijom i ima dimenzije 69 x 45 cm. Slova natpisa najveća su u prvome retku (6,1 cm), a u idućim se redcima postupno smanjuju, tako da u posljednjemu retku iznose 1,6 cm. Dva slova odskaču veličinom unutar pojedinih redaka, slovo O koje je radi nedostatka mjesta smanjeno na kraju trećega retka i iznosi 7 mm, dok je slovo I u petome retku nešto veće od ostalih i iznosi 3,2 cm. Natpis je uklesan vrlo lijepim slovima kvadratne kapitale u deset redaka i glasi:

*C(aius) Trosius Saturni-
nus v(ivus) f(ecit) sibi et Trosiae Ire-
ne matri Pompeio Diodoro
patri Antoniae Apate coniugi
5 optimae Trosiae Dromadi sorori
Octavio Trosiano nepoti et Tro-
siae {E}Phoebe delicatae libert(is) liber-
tabusq(ue) suis et Antoniae Apates posterisq(ue)
eorum
10 In f(ronte) p(edes) XIII in ag(ro) p(edes) XXVI*

Prijevod: *Gaj Trozije Saturnin za života je napravio sebi i Troziji Ireni majci, Pompeju Diodoru ocu, Antoniji Apati najboljoj supruzi, Troziji Dromadi sestri, Oktaviju Trozijanu nećaku i Troziji (E)Febi delikati te oslobođennicima i oslobođennicama svojim i (onima od) Antonije Apate i njihovim nasljednicima. U širinu 13 stopa, u dužinu 26 stopa.*

Slova natpisa su, kako je rečeno, kvalitetne izrade te nema sumnje da je klesar bio vrstan poznavalac svoga zanata. No sam tekst nije najbolje složen, slova variraju u veličini, ima nekoliko ligatura, a četiri riječi prelaze iz jednoga u drugi redak. Od te četiri riječi, u tri se slučaja radi o osobnim imenima, što nije pokazatelj kvalitetno iskorištene natpisne površine. Klesarovo rješenje koje najviše remeti eleganciju spomenika vidljivo je u posljednjem retku: slova su uklesana izvan natpisnoga polja i prelaze u žlijeb donje profilacije. Izgleda kao jedan redak, no vidi se da je riječ *eorum* blago povišena u odnosu na ravninu ostaloga teksta, a i semantički pripada prethodnome retku. Zato je u restituciji tekst posljednje crte razdijeljen u dva retka, kako je i bila zamisao sastavljača natpisa. Znakovi interpunkcije u obliku trokuta uklesani su iza gotovo svake riječi. Ima ukupno pet ligatura i javljaju se u donjoj polovici teksta. Prva je u šestome retku kod slova N i E u riječi *nepoti*, a ostale su u osmome retku, gdje su uklesane u četiri navrata: NT i AE u riječi *Antoniae*, T i E u riječi *Apates* i T i E u riječi

3 M. Glavinić 1878, str. 129-131, 146-147; 1880, str. 34; 1881, str. 17-19.

4 Radi se o natpisu br. 130 koji bilježi Marulić u svome djelu *In epigrammata priscorum commentarius* i za koji u komentaru kaže da je izvađen iz salonitanskih bedema u blizini obale. Pretpostavljam da se najvjerojatnije radilo o južnome dijelu zapadnih bedema, premda u obzir dolazi i južni dio bedema. No o njemu ne znamo mnogo, a spomenik koji je Papalić bio prenio u svoju zbirku, pri čemu »nije štedio ni truda ni troška« (*nec sumptui enim nec labori parcis*), bio je najranije datirani epigrafski spomenik (sredina 1. stoljeća). To bi išlo u prilog tome da je spomenik izvorno stajao na tzv. zapadnoj nekropoli koja je najranije organizirana. O tome više: D. Demicheli 2023, str. 68, 158.

5 Ovaj je rad napravljen u okviru istraživačkoga projekta *Novi životi antičkih natpisa: epigrafski spoliji na području srednje Dalmacije* koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ IP 2019-04-3537, *EpiSpolia*).

6 Nakon ishođenja dozvole od nadležnoga Konzervatorskog odjela u Splitu, u ožujku 2021. organizirano je podizanje kamena iznad natpisa što je izvedeno kamionskom dizalicom s remenjem za podizanje tereta. Radove je izvela tvrtka Svagi d. o. o., a pritom su sudjelovali i kolege dr. sc. Ante Jurčević, Jagoda Mardešić, Nino Švonja, Ana Demicheli, Duje Ordulj i Borko Vješnica, kojima zahvaljujem na pomoći.

7 Istom su prilikom pronađena još tri nadgrobna spomenika (necjelovita), od kojih su dva izvađena, dok je jedan još uvijek *in situ*. Oba izvađena natpisa zamijenjena su kamenim pločama sličnih dimenzija.

Slika 1
Nadgrobni natpisi in situ otkriveni u zapadnim salonitanskim bedemima (snimio D. Demicheli)

Slika 2
Nadgrobni titul Gaja Trozija Saturnina i njegove familije (snimio D. Demicheli)

posterisq(ue). Slovo R svojom kosom hastom u sedmome retku malo prelazi u profilaciju. U istome je retku uklesano zrcalno okrenuto slovo E spojeno sa slovom P (sl. 3). Ovakvo bi čitanje dalo ime *Ephoebe*, koje nije zasad potvrđeno u Carstvu te se može raditi o klesarovoj pogrešci. Prema onome što se može vidjeti, dva su zaključka moguća: ili je majstor naknadno uklesao slovo E, odnosno njegove tri vodoravne haste koje je dodao slovu P, ili je greškom započeo s izradom slova E koje nije dovršio. U potonjemu bi slučaju to bilo neobično jer je jako blizu prethodnome slovu (također E), a valja uočiti da nigdje na natpisu nema tako maloga razmaka između dviju riječi. Tako uklesan ovaj dio teksta stvara dvojbu radi li se o poprilično poznatome ženskom imenu *Phoebe* ili dosad nepotvrđenome imenu *Ephoebe*. Potvrđeno je muško ime *Ephoebus* (tj. *Ephebus*),⁸ a ta riječ ima izravne veze s grčkom riječi *ἔφηβος* (lat. *ephebus*) koja označava mladića, efeba. Riječ ne postoji u ženskome obliku *ephebe* ili *ephoebe* pa tako ni u imenskoj varijanti *Ephebe* ili *Ephoebe*.⁹ Navedeno ide u prilog tome da se osoba zvala *Trosia Phoebe*, odnosno da ime joj je latinska varijanta grčkoga vrlo rasprostranjenoga imena *Φοίβη*. Ime *Phoebe* mitološkoga je podrijetla, a na latinskim ga natpisima uglavnom nose ropkinje i oslobođenice.¹⁰ No zbog izgleda, odnosno pozicije slova E, moglo bi se zaključiti da je ono svjesno dodano naknadno te bi ime trebalo glasiti *Ephoebe*. Zašto je uklesano na ovakav način, moglo bi se objasniti pretpostavkom da je nadgrobnni tekst bio diktiran na predložak te da prilikom izgovora nije bila čujna razlika pri izgovaranju imena *Trosiae Ephoebe* budući da gentilicij završava na vokal E, s kojim kognomen počinje. S obzirom na učestalost imena *Phoebe*, vjerujem da je klesar prvotno uklesao ime u varijanti *Trosiae Phoebe* te da ga je vjerojatno po preporuci naručitelja ispravio u oblik *Trosiae Ephoebe*. Takvu interpretaciju ne bi bilo problematično prihvatiti da se ne radi o imenu koje zasad nije zabilježeno i koje je u značenjskome smislu pomalo nelogično.¹¹

Bilo da se radi o imenu *Phoebe* ili *Ephoebe*, u oba se slučaja radi o transliteriranome grčkom obliku koji se javlja prema obliku grčke deklinacije. U latinskoj je epigrafiji ovo posebno vidljivo kod ženskih imena koja završavaju na -e i pripadaju 1. deklinaciji. Ona se uglavnom ne prebacuju u oblik na -a, a kako je vidljivo i u dativu imaju oblik -e umjesto -ae, što je ustvari grčki dativ na -η, odnosno slovo *eta* kojemu je potpisana jota (*iota subscriptum*). Ovo je vidljivo i kod dativnih oblika imena *Irene* i *Apatē* koja također pripadaju grčkim imenima prve deklinacije.

Natpis spominje Gaja Trozija Saturnina, njegove roditelje Troziju Irenu i Pompeja Diodora, njegovu suprugu Antoniju Apatu, sestru Troziju Dromadu, njezina sina Oktavija Trozijana te Trozijevu omiljenu oslobođenicu Troziju (E)Febu. Onomastički gledano, natpis navodi četiri gentilicija i sedam kognomena, od kojih nekoliko nije zabilježeno u imenskome repertoaru Dalmacije, jedno je ime *hapax*, a moguće i dva.

Gaj Trozije Saturnin bio je sin Pompeja Diodora i Trozije Irene, a prema rimskoj onomastičkoj praksi gentilno se ime nasljeđuje od oca, što ovdje nije slučaj. Troziju Dromadu naziva sestrom te nema razloga sumnjati da ih je oboje rodila Trozija Irena. Smatram da se radi o nekoć ropskoj obitelji te da je Irenu, Saturnina i njegovu sestru Dromadu oslobodila ista osoba, stanoviti Gaj Trozije, odnosno da su njih troje nekoć bili robovi u njegovu kućanstvu. Saturninov otac, Pompej Diodor, mogao je posvojiti Saturnina i Dromadu nakon što je sklopio legitiman brak s Trozijom Irenom. Naime, pretpostavljam da je Diodor također bio oslobođenik, ali njega evidentno nije oslobodila ista osoba. Moguće da se radilo o gospodarici iz istoga kućanstva, čiji je ovaj bio rob, no to je prema ovome natpisu nemoguće utvrditi. Možda bi tome u prilog išao podatak da Pompej Diodor nije imao predime, što bi najvjerojatnije istakao da ga je oslobodila muška osoba.¹² U tom bi slučaju bilo očekivano da su ovo dvoje robova dobili djecu služeći unutar

8 H. Solin 2003, str. 1014.

9 Postoji ime *Ephoebica* s jednoga natpisa u Rimu (CIL 6, 17591), no ono je ustvari pridjevski oblik.

10 Najviše je potvrda u gradu Rimu: H. Solin 2003, str. 314-315, s. v. *Phoebe*.

11 Moglo bi se, doduše, pretpostaviti još jedna solucija za ovaj onomastički problem, a radi se o tome da bi dva zrcalno postavljena slova E mogla simbolizirati grčko uglato slovo *theta* (Θ), premda nisu međusobno spojena. Ovo se slovo u smislu simbola na latinskim natpisima ponekad javlja uz nečije ime kako bi se naznačilo da je osoba umrla, jer *theta* simbolizira riječ *θάνατος* (smrt). Redovito se radi o slovu koje izgleda kao slovo O s vodoravnom crtom u sredini, koja može i izlaziti preko rubova slova (Θ). Ponekad se javlja i u formi latinskoga slova O te se tumači kao *obiit* (umro je, umrla je) ili *obitus/obita* (mrtav/mrtva). Taj se simbol naziva *theta nigrum* (*theta infelix*), a potvrđen je ne samo na epigrafskim spomenicima, već i u literarnim i papirološkim izvorima (G. R. Watson 1952; I. Mednikarova 2001). Ovaj je znak pogotovo informativan ako se naknadno nadoda, odnosno nakon smrti pojedine osobe, jer su se brojni skupni spomenici, kakav je i ovaj, podizali za njihova života. Na epigrafskim spomenicima ovaj se simbol javlja relativno rijetko. Najviše je potvrda u Italiji, sporadično u Noriku i Gornjoj Panoniji, dok je u Dalmaciji iznimno rijedak. *Theta nigrum* javlja se npr. na natpisu iz Prijedora (ILJug 163), a u formi slova O javlja se u Saloni (CIL 3, 8825). Valja naglasiti da, koliko mi je poznato, ovaj znak uvijek dolazi u okrugloj formi te da nisam vidio njegovu uglatu varijantu, stoga je za ovakvu interpretaciju mogućnost manja.

12 Nema natpisa iz Dalmacije na kojima se spominje muška osoba koju je oslobodila žena. No pregledom vanjskih natpisa, napose italskih, brojni oslobođenici imaju predime iako ih je oslobodila ženska osoba.

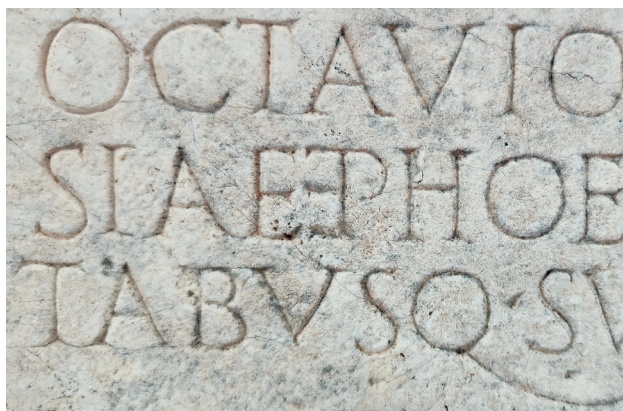

istoga kućanstva ili gospodarstva, no mogući su i drugačiji ishodi u kojima se Pompej Diodor može i ne mora smatrati biološkim ocem Saturnina i Dromade.

Kako je iz natpisa jasno, glavna osoba na natpisu je Gaj Trozije Saturnin koji je za svoga života postavio ovaj spomenik sebi i još nekolicini članova svoje familije. Ne zna se jesu li svi bili na životu tijekom postavljanja natpisa, jer se na natpisu izriječkom ne navode godine života nikoga od navedenih osoba.

Gentilicij *Trosius* javlja se najviše u sjeveroistočnoj Italiji, a u Dalmaciji je tijekom ranoga i kasnoga principata najbolje potvrđen u Liburniji.¹³ Ondje su *Trosii* prisutni među domicilnim stanovništvom koje je, osim po onomastičkim karakteristikama (*Ceuna Trosia*), prepoznatljivo i po vrsti nadgrobnih spomenika (tzv. liburnski *cippus*).¹⁴ Prema Alföldyju ime je nesumnjivo venetsko, stoga ne čudi da je rasprostranjeno na navedenome području.¹⁵ Iz Salone je manje spomenika nego što ih ima u Liburniji.¹⁶ Ipak, valjalo bi spomenuti fragment natpisa na kojemu je spomenut Marko Trozije Magno (*M. Trosius Magnus*), a natpis je možda bio podignut u čast gradnje Minervina hrama.¹⁷ Pronalaskom i objavom ovoga novog spomenika onomastička se slika promijenila jer je na njemu spomenuto četvero članova ove obitelji. Usprkos činjenici da je gentilicij *Trosius* zabilježen među domicilnim Liburnima, pretpostavljam da je ovaj odvjetak Trozija u Salonu došao iz sjeverne Italije, moguće iz Akvileje, gdje su potvrđene obitelji s oslobođenicima.¹⁸ Ova je obitelj bila vezana i uz trgovinu, kako se to može vidjeti na primjeru natpisa na amfori koja je pronađena u Altinu na sjeveroistoku Italije.¹⁹

Gentiliciji *Antonius*,²⁰ *Octavius*²¹ i *Pompeius*²² u Dalmaciji su posvjedočeni na više desetaka natpisa. Radi se o vrlo poznatim italskim rodovskim imenima te ih ne treba posebno predstavljati. No ne može se ne primijetiti da unutar iste obitelji postoje tri gentilicija koja su u političkome smislu obilježila kraj republikanskoga razdoblja. Već je spomenuto da natpis ima nekoliko zanimljivih imena koja su atipična za ove krajeve. Od sedam osoba

Slika 3
Detalj natpisa obitelji Trosius (snimio D. Demicheli)

spomenutih na natpisu njih pet nosi grčki kognomen: *Irene*, *Diodorus*, *Apate*, *Dromas*, *Phoebe*, dok su tek dva kognomena latinska. Jedan je tipični i posvuda potvrđeni *Saturninus*, dok je *Trosianus* u rimskoj onomastici *hapax*. Radi se o izvedenici gentilicija *Trosius*, a za tako tvorena imena postoje brojne potvrde, kao npr. *Octavianus*, *Annianus*, *Aelianus*, *Claudianus*, *Aemilianus*, *Licinianus*, *Vibianus* i dr. Kognomen latinskoga podrijetla u pravilu nosi određeno značenje, no kada se radi o izvedenici iz gentilicija to najčešće nije slučaj. Latinski i grčki imenski sustav se razlikuje, a osim same onomastičke sheme razlika je i u tome da se sva grčka imena mogu prevesti, odnosno u svima se može nazrijeti korijen neke od grčkih riječi. Kod latinskih imena kognomen gotovo uvijek ima značenje, dok gentilicij i predime samo ponekad.

Najzanimljiviji među ovim kognomenima je *Dromas* (gen. *Dromadis*) koji je zabilježen samo na jednome grčkom natpisu. Ime dolazi od grčke riječi *δρομάς* koja može značiti »trčeača«, odnosno »ona koja trči«, no u daljnjem značenju može označavati i devu. Deva se na grčkome kaže *δρομάς κάμηλος*, no elipsom je ostalo samo *δρομάς*, pa u latinskome riječ *dromas* označava devu. Otuda dolazi i

13 CIL 5, 2498; CIL 5, 3051 = CIL 6, 36458; AE 2003 1338; AE 1339 (*Asseria*); CIL 3, 9963; 15045 (*Nedinum*).

14 Tri primjera donosi Simone Don (2018), od kojih se provenijencija dvaju spomenika dotad bila smještala u sjevernoitalski grad Ateste ili čak i Rim (CIL 5, 2498; CIL 5, 3051 = CIL 6, 36458). Analizom spomenika utvrđeno je njihovo podrijetlo s liburnskoga područja, konkretno iz Aserije i Jadera (S. Don 2018, str. 100-106).

15 G. Alföldy 1969, str. 129, s. v. *Trosius*.

16 CIL 3, 8805; ILJug 2201; AE 2006, 1016.

17 CIL 3, 8805: [---] / *Min[ervae(?) ---] / aede[---] / M(arcus) Trosius [---] / Magnus [---]*. Spomenik se danas čuva u talijanskome gradu Cividaleu.

18 CIL 5, 830; 1419; 1422; AE 1992, 716; G. Lettich 2003, br. 57; br. 303.

19 G. Cresci Marrone 2011, str. 397.

20 G. Alföldy 1969, str. 59, s. v. *Antonius*; OPEL I, s. v. *Antonius*.

21 G. Alföldy 1969, str. 104-105, s. v. *Octavius*; OPEL III, s. v. *Octavius*.

22 G. Alföldy 1969, str. 111, s. v. *Pompeius*; OPEL III, s. v. *Pompeius*.

ime postrojbe *dromedarii* koja je umjesto konja imala de-ve. Ipak, smatram da u ovome slučaju ime *Dromas* ima veze s brzinom i hitrošću ove osobe te da se ne radi o imenu inspiriranom devom.

Kognomen *Apate* na ovome se natpisu javlja prvi put u Dalmaciji. Uglavnom se javlja među robovima i oslobođenima, a najbolje je potvrđen u gradu Rimu.²³ Kod ovoga, kao i kod brojnih drugih grčkih imena, postoji određena nedosljednost u sklanjanju: neka se imena dekliniraju po prvoj (grčkoj ili latinskoj) deklinaciji, a neka po trećoj deklinaciji. Upravo ime *Apate* jedno je od takvih kod kojega vidimo da je ovdje upisano u obliku grčke prve deklinacije (*Apate*, gen. *Apates*), dok u Rimu nailazimo i na oblik prema trećoj deklinaciji (*Apate*, gen. *Apatenis*).²⁴ Kako je ime oba puta u obliku koji nije nominativ, u ovome je primjeru razvidno na koji se način ovo ime sklanjalo, pa je kroatizirani oblik *Apata*, a ne *Apatena*.²⁵

Imena Saturninovih roditelja, *Irene* i *Diodorus*, poznata su na dalmatinskim natpisima otprije, no ondje nisu bila česta. *Irene* se javlja na pet,²⁶ dok se *Diodorus* javlja na dva natpisa.²⁷ Mnogobrojne su potvrde ovih imena u Italiji, posebice u Rimu, gdje su česta među robovima i oslobođenima.²⁸

Veličina grobne parcele iznosila je 13 x 26 stopa, što je izraženo u metrima 3,85 x 7,70 m, a ukupna bi površina bila oko 30 m². To je nešto veća parcela od prosjeka u Saloni, u kojoj nalazimo na više od 40 natpisa s iskazanim dimenzijama parcele.

Nadgrobni je titul ovakvoga tipa u drugoj polovini 1. stoljeća i početkom 2. stoljeća bio popularan među oslobođeničkom skupinom Salonitanaca. Sličnih primjera u

Saloni nema previše, no dovoljno da se može ustanoviti da su upravo ovakav tip nadgrobna spomenika radije birali oslobođenici. Međutim, na malo se kojemu spomeniku može vidjeti da se navodio njihov oslobođenički status, što bi valjalo dublje proučiti. Njihov je status pretpostavljen na osnovi njihovih imena koja su u većini slučajeva grčkoga podrijetla, a obiteljski odnosi među spomenutima na natpisu dozvoljavaju promišljanje u tome smjeru, baš kao i kod ovoga natpisa. Nadalje, pod zajedničke karakteristike ovakvih nadgrobničkih titula može se reći da se na natpisima uvijek navodi više osoba, uglavnom više od dvije, a često se donosi podatak da se grobno mjesto odnosi i na oslobođenike i njihovu djecu. Usto, dimenzije grobne parcele gotovo uvijek prate ovakav spomenik. Čini se da su mnogi od ovih natpisa bili podignuti za života onih koji su na njima spomenuti, odnosno na malo kojemu natpisu ima naveden podatak o proživljenim godinama. Sve od navedenoga ima i nadgrobni natpis obitelji *Trosius*, koji po vrsti podataka ne odskače od dosad poznatih titula ovakve vrste, ali pomalo iznenađuje to što unatoč tisućama poznatih imena u Saloni i Dalmaciji donosi nekoliko koja su po prvi put zabilježena na ovim prostorima. Zasad je gentilicij *Trosius* na salonitanskome području bio poznat samo s dva natpisa, a ovim je natpisom posvjedočeno postojanje brojnije familije s ovim gentilicijem. Sudeći prema pronalascima natpisa posljednjih godina, možemo biti uvjereni da bedemi i kule još kriju velik broj natpisnih spolija, a kojima nećemo samo potvrđivati već postojeću epigrafsku sliku Salone, već je nadopunjavati brojnim novim imenima, zanimanjima i karikama u društvenoj strukturi grada.

23 H. Solin 2003, str. 1284, s.v. *Apate*.

24 CIL 6, 22353; 24964; 29414. U Rimu je ovo ime i prema prvoj deklinaciji, a svi su primjeri popisani u H. Solin 2003, str. 1284-1285.

25 Ovakvih grčkih imena s dvostrukom deklinacijom ima i u Saloni, kao npr. *Tyche*, od kojeg oblik u dativu može biti *Tyche* i *Tychini*.

26 CIL 3, 8782; 9138; 9240 (*Salona*); AE 1993, 1227 (Drvenik Veli); ILJug 597 (*Doclea*). Valja napomenuti da je kod natpisa CIL 3, 9240 zabilježen oblik *Irenini* (dativ), što znači da je ime deklinirano prema trećoj deklinaciji pa se može reći da se radi o inačici imena.

27 CIL 3, 1814 (*Narona*); 1945 (*Salona*).

28 H. Solin 2003, str. 458-463, s. v. *Irene*; 2003, str. 40-41, s. v. *Diodorus*.

Kratice

AE	= <i>L'Année épigraphique</i> , Paris
BASD	= <i>Bulletino di archeologia e storia Dalmata</i> , Spalato
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
ILJug	= <i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt</i> , Ljubljana
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae Latinarum</i> , Budapest – Wien

Literatura

G. Alföldy 1969	Géza Alföldy, <i>Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia</i> , Heidelberg 1969.
G. Cresci Marrone 2011	Giovanella Cresci Marrone, <i>Novità epigrafiche da Altinum</i> , u: Ségolène Demougin – John Scheid (ur.), <i>Colons et colonies dans le monde romain</i> , École française de Rome vol. 456, Roma 2011, 395-407.
D. Demicheli 2023	Dino Demicheli, <i>Marko Marulić i epigrafska zbirka Dmine Papalića</i> , Split – Solin 2023.
S. Don 2018	Simone Don, <i>Tri liburnska cipusa iz zbirke Obizzi</i> , <i>Miscellanea Hadriatica et Mediterranea</i> 5, Zadar 2018, 99-112.
M. Glavinić 1878	Mihovil Glavinić, <i>Iscrizioni inedite</i> . Salona, BASD I, Spalato 1878, 129-131, 146-147.
M. Glavinić 1880	Mihovil Glavinić, <i>Iscrizioni inedite</i> . Salona, BASD III, Spalato 1880, 34.
M. Glavinić 1881	Mihovil Glavinić, <i>Iscrizioni inedite</i> . Salona, BASD IV, Spalato 1881, 17-19.
G. Lettich 2003	Giovanni Lettich, <i>Itinerari epigrafici aquileiesi</i> , Trieste 2003
I. Mednikarova 2001	Iveta Mednikarova, <i>The Use of Θ in Latin Funerary Inscriptions</i> , <i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> 136, 267-276, Köln 2001.
H. Solin 2003	Heikki Solin, <i>Die griechische Personennamen in Rom</i> , Berlin – New York 2003.
G. R. Watson 1952	George Ronald Watson, <i>Theta nigrum</i> , <i>The Journal of Roman Studies</i> 42, 1-2, London 1952, 56-62.

Summary

Dino Demicheli

Funerary inscription of the *Trosius* family from the western city walls of Salona

Key words: Salona, city walls, spolia, funerary inscriptions, *Trosii*

The article presents the reading and interpretation of a tombstone (*titulus*) found in the western city walls of Salona. The monument with an inscription was used as a building material during the construction or renovation of the Salonitan city walls. Gaius Trosius Saturninus placed the tombstone during his lifetime and the burial plot where the title was embedded referred to six more members of his family and an unspecified number of descendants and freedmen. The Trosius family in Salona is confirmed on a small number of inscriptions, and this monument reveals the largest group of members of the Trosius family on one inscription in Dalmatia. The inscription mentions several names that are recorded for the first time in Dalmatia, one of which is a hapax in the entire Empire, and one of which appears for the first time on Latin inscriptions. The type of monument can be described as a built-in inscription plaque whose production in Salona is best witnessed in the second half of the 1st century and the beginning of the 2nd century. Compared to similar monuments, it can be concluded that they were most often erected by the freedmen, which could also be assumed for the individuals mentioned here. The inscription also provides the dimensions of the burial plot and, in comparison with such data from other Salonitan monuments, one could be said that this burial plot was somewhat more spacious than the average.

Translated by Dino Demicheli

